

ЛІНГВОПОЕТИКА

УДК 811.161.2-26'367.3

О. А. Олексенко

ПРИРОДА Й ФУНКЦІЇ НОМІНАТИВНИХ ТА ІНФІНІТИВНИХ РЕЧЕНЬ У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ

Актуальність теми статті полягає в необхідності дослідити виразальні можливості номінативних та інфінітивних речень у поетичному мовленні з огляду на їхню когнітивну природу, такий підхід відповідає сучасній науковій парадигмі. Мета статті – на основі вчення Л.С. Виготського про зв'язок мислення і мовлення з'ясувати когнітивно-психологічні причини поширеності в українських поетичних текстах названих типів речень, окреслити семантичні нюанси їхнього художнього наповнення у зв'язку з процесом мислення і його образним відображенням у синтаксичній структурі тексту. Висновки заґрунтовані на активності названих типів речення у чотирьох процесах моделювання внутрішнього потоку свідомості автора чи ліричного героя.

Ключові слова: поетичне мовлення, мислення, номінативні речення, інфінітивні речення, когнітивна природа речень, предикація, художні смисли.

Oleksenko O. The Nature and Functions of Nominative and Infinitive Sentences in Poetic Language. *The relevance of the article lies in the need to investigate the expressive possibilities of nominative and infinitive sentences in poetic language, considering their cognitive nature. Based on L. S. Vygotsky's theory of the connection between thinking and speech, the article aims to clarify the cognitive-psychological reasons for the prevalence of these types of sentences in Ukrainian poetic texts. The goal is also to outline the semantic nuances of their artistic meaning in connection with the process of thinking and its imaginative reflection in the syntactic structure of the text.*

The conclusions are based on the activity of these sentence types in four processes that model the internal flow of consciousness of the author or lyrical hero. First, nominative sentences are productively used to convey sensory perception and observation, particularly those with deictic markers, expressing the observer's position. Second, the process of thinking and understanding the world's phenomena is revealed through predication as a psychological act, accompanied by assigning various characteristics to objects of thought. The lack of processuality is compensated for by interrupting a series of nominative sentences with verbal ones.

Third, the expression of the speaker's emotional-volitional impulses is consistently reflected in lyrical texts, primarily through infinitive sentences and nominative ones, highlighting the modality of desire and expressing the intense psycho-emotional state of the lyrical hero. Sometimes, nominative sentences are used in combination with a series of infinitive ones, creating a shared modal plane. Modal evaluation is conveyed primarily by extended nominative sentences with the appropriate intonation and, occasionally, by infinitive sentences.

*The fourth process, direct speech, is primarily revealed in dialogue with oneself, less often with the world or another person. This linguistic feature is less productively represented by infinitive sentences and even less by nominative ones. In such cases, the infinitive expresses imperativeness as a warning (with the particle *не*), a wish, or a call for action.*

Keywords: *poetic language, thinking, nominative sentences, infinitive sentences, cognitive nature of sentences, predication, artistic meanings.*

Вступ

Мовознавці неодноразово відзначали, що в поетичному мовленні спостерігається тенденція до згущення думки шляхом концентрації предикативної семантики, причому ущільнення інформації здійснюється за допомогою як лексичних елементів, так і синтаксичної структури. Таке ущільнення широко презентоване за допомогою інфінітивних і номінативних речень (самостійних чи як еквівалентів простого у складних конструкціях), що є носіями предикації в її узагальненому, сконденсованому вигляді.

Сутність номінативних та інфінітивних речень, критерії їхнього виділення в площині проблем синтаксису простого речення досі остаточно не з'ясовані. Як відомо з історії синтаксичної науки, інфінітивні речення спочатку розглядали у складі безособових: Ф. І. Буслаєв, О. О. Потебня, Д. М. Овсянко-Куликовський, Л. А. Булаховський та ін. (Ці дані наводимо за Коваль, 2015). Пізніше їх виокремили в самостійний різновид односкладних речень, головний член яких виражений граматично незалежним інфінітивом, зокрема, українські вчені Г. П. Арполенко (1982), В. М. Бріцин (1990), А. П. Загнітко (2011), Л. М. Коваль (2015), О. Г. Межов (2013) та ін. Як різновид інфінітивних виділяють також інфінітивно-безособові речення (А. П. Загнітко (2011), І. Ю. Шкіцька, К. Ф. Шульжук (2004) та ін.). Такі розбіжності в трактуванні інфінітивних речень пов'язані, на нашу думку, з неоднорідними критеріями підходу до них, серед яких важливе місце займає

комунікативний і когнітивно-ономасіологічний, одним із завдань якого є пояснення лінгвістичної природи інфінітива, його двоїстості як морфологічної одиниці, що генетично пов'язана з іменником, а на синхронічному рівні називає дію узагальнено, безвідносно до суб'єкта, часу і, певною мірою, способу дії. У цьому сенсі інфінітив має багато спільного з називним відмінком іменника, що відображається й на деяких спільних рисах функціонування інфінітивних та номінативних речень, їхній предикативності (без кореляції підмет – присудок), яка по-особливому виявляється в художньому наповненні поетичного тексту.

Виокремлення номінативних речень в автономний тип з усіма його особливостями теж, як відомо, тема для дискусій не нова, що пов'язано з різними підходами до розуміння сутності предикативності, поняття речення тощо. Генезу номінативних речень, історію їхнього дослідження й своє бачення їхнього семантико-граматичного статусу переконливо обґрунтував Ю. В. Шевельов у праці «До питання про генезу й природу називних речень» (Шевельов, 2012). Зокрема він зазначив, що ні Ф. І. Буслаєв, ні О. О. Потебня та його учні, ні П. Ф. Фортунатов, ні західноєвропейські лінгвісти В. Вундт, Г. Павль не вживали термін «називне речення», відносячи такі конструкції або до неповних речень (еквівалентів речення), або до безособових, або до вигуків і звертань (С. Шобер). О.О. Шахматов перший поклав основу їхнього наукового вивчення, назвавши іменними номінативними реченнями, де «головний член... сам собою відповідає... сполученню суб'єкта з предикатом» (Цитується за Шевельов, 2012: 35). Л. А. Булаховський, зазначає Ю. В. Шевельов, хоча й не визнавав їх реченнями, спираючись на відсутність психологічної предикації, а вважав називними словами й словосполуками, але звернув увагу на їхню поширеність в особливій сфері – поетичному мовленні (Там само: 36). Важливим вважаємо спостереження Ю. В. Шевельова щодо коріння називних речень, яке слід шукати не тільки в писаній мові, а насамперед в усній, у живій, народній, тому в українській літературі, насамперед у поезії, вони трапляються частіше, ніж у російській (Там само: 53). Науковець розрізняє номінативні екзистенційні речення (до них він відносить і деякі двоскладні бездієслівні та неповні речення) і називний відмінок назви (заголовки, вивіски тощо). Сучасне мовознавство загалом визнає автономність називних речень,

однак не завершені дискусії щодо їхньої предикативності, модальності, структури, принципів класифікації тощо: роботи Н. В. Гуйванюк (1994), С. Я. Єрмоленко (1975), А. П. Загнітка (2011), М. Ф. Кобилянської (1994), З. З. Коржак (2007), І. І. Слинька (1994), К. Ф. Шульжука (2004) та ін. Ми дотримуємося утрадиційненого погляду на номінативні речення як односкладні з головним членом – називним відмінком імені чи кількісно-іменним, що виражає судження про буття предмета чи явища (екзистенційні) або ускладнюється значенням вказівки (вказівні) чи емоційної оцінки. Актуальність окресленої теми вбачаємо в необхідності дослідити виражальні можливості обох типів речень у поетичному мовленні з огляду на їхню когнітивну природу.

Деякі думки щодо художньої вартості номінативних речень ми виклали в іншій статті (Олексенко, 2022). Мета цієї роботи – з'ясувати когнітивно-психологічні основи поширеності в українських поетичних текстах інфінітивних та номінативних речень, окреслити семантичні нюанси художнього наповнення цих типів речень у зв'язку з процесом мислення і його образним відображенням у синтаксичній структурі тексту. Окреслена мета передбачає виконання таких завдань: 1) опрацювати погляди Л. С. Виготського на зв'язок мислення і мовлення для встановлення когнітивно-психологічних підстав поширеності досліджуваних типів речень у поетичних текстах; 2) з'ясувати функції інфінітивних та номінативних речень у моделюванні образу чуттєвого сприйняття, споглядання; 3) окреслити функції названих речень у передачі емоційно-вольових імпульсів мовця; 4) визначити роль інфінітивних і номінативних речень у відображенні пізнання мовцем явищ світу; 5) виявити особливості адресованого мовлення за допомогою інфінітивних речень.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети в роботі застосовано такі методи: науково-пошуковий для узагальнення теоретичних поглядів на когнітивно-психологічні проблеми поетичного синтаксису й ролі в ньому інфінітивних та номінативних речень; метод інтерпретаційно-текстового аналізу для виявлення змістової характеристики аналізованих конструкцій; описовий метод для виявлення їхнього структурного наповнення.

Виклад основного матеріалу

Відомий психолог Л. С. Виготський вважав питання зв'язку мислення і мовлення одним із найважчих і найзаплутаніших в експериментальній психології, що пов'язано з поняттям зовнішнього і внутрішнього мовлення, з психологічною природою внутрішнього мовлення і його відношенням до мислення (Выготский, 1934). Він порівнював внутрішнє мовлення з усним розмовним і з письмовим мовленням, виходячи з того, що функціональне призначення мовлення прямо впливає на його структуру, на його лексику і синтаксис. У внутрішньому мовленні мовцеві завжди відомий предмет і тема мовлення. Ми знаємо, про що ми думаємо. Предмет нашого внутрішнього судження завжди є в наших думках. Він завжди мається на увазі, тому немає потреби називати те, про що мовиться, тобто підмет (Выготский, 1934: 301–302). Звідси випливає предикативність як основна синтаксична форма внутрішнього мовлення.

На думку Л. С. Виготського, поетичне мовлення займає проміжне місце між непоетичним письмовим мовленням і внутрішнім мовленням. У ньому відзначається лише нахил до абсолютної предикації. Науковці звернули увагу на те, що в поетичному мовленні спостерігається тенденція до згущення думки шляхом концентрації предикатної семантики, цьому сприяє і єдність та тіснота віршового ряду (Ковтунова, 1986). Відзначається, що предикація ліричного тексту виражається його особливою семантичною структурою, яка конденсує предикативну семантику. Згорнені предикати можуть займати позиції будь-яких членів речення або номінативних чи інфінітивних речень. Такий структурний принцип організації ліричного тексту ніби повторює структурний принцип внутрішнього мовлення, де згущення думки досягається суцільною предикативністю (Ковтунова, 1986). Підвищена предикативність, що виникає внаслідок утворення рядів предикатів, зокрема виражених рядами номінативних та інфінітивних речень, ущільнює інформацію, актуалізує змістове наповнення та виявляє зображальні засоби поетичного мовлення. Лінгвісти звертають увагу на те, що поетичний текст, який містить одні предикати, без підметів і присудків, має підвищену динамічність, у вірші гостро відчувається «енергія стискання».

Дослідники поетичного мовлення виділяють мовні риси, що моделюють внутрішній потік свідомості, чотири процеси, які образно

передаються синтаксичною структурою ліричних творів (Ковтунова, 1986).

По-перше, це чуттєве сприйняття, споглядання. Такий образ сприйняття створюється дейктичними засобами мови – вказівними займенниками і частками та займенниковими прислівниками, які фіксують центр сприйняття, і назвою об'єкта сприйняття, зазвичай, номінованого іменником у називному відмінку: *А через півжиття, коли ти вже здорожений, / ця нереальна мить – як сон серед садів! / Ця тиша, це вікно, цей погляд заворожений, / і навіть той їжак, що в листі шарудів* (Л. Костенко); *І цілий світ, і ось така дрібничка – / димок туману в пригорицах долин, / і кухлик той, і та в яру криничка, / і обважнілі грона горобин...* (Л. Костенко); *О ніч німа, пустельна і совина! / Цей холод, ця тілесна печія...* (Ю. Андрухович). Такі синтаксичні конструкції включають у свою семантику позицію спостерігача, вони семантично співвідносні з двоскладними реченнями моделі «я – дія – тут – зараз». Як відомо, предикат номінативного речення пов'язаний з теперішнім часом як нульовим (О. М. Пешковський. За матеріалами Шевельов, 2012) або витриманим у широкому контексті, а тому теж нульовим (Ю. В. Шевельов, 2012), дейктичні засоби сприяють вираженню часового значення, але зауважимо, що займенники *цей, ця, це, ці*, як і вказівна частка *ось* та *це*, більшою мірою співвідносять буття з теперішнім часом, а займенники *той, та, те, ті* ніби віддаляють зображувану картину в плині часу.

Другий компонент внутрішнього світу, що відображається в ліричному тексті – процес мислення, пізнання явищ світу, що полягає в наданні предметам думки різноманітних ознак, предикація як психологічний акт, що відбувається у внутрішньому мовленні (Ковтунова, 1986). Наприклад: *Пекучий день... лісів солодка млява... / смага стежок... сонливиці левад...*, і кінцеві рядки: *Тремтіння віт, і жах, і насолода, / шаленство злив у білому вогні!* (Л. Костенко). Початок і кінець вірша – антитетичні за своєю семантикою, що виражається і пунктуаційно – крапками для передачі уповільненої картини буття, і динаміка грози, підкріплена інтонаційно та знаком оклику.

Хоча існує думка, що речення з семантикою заперечення не належать до номінативних, ми розглядаємо їх, вважаючи, що заперечення тут стосується не дії, а ознак предмета, що номінується: *Не дівчина, не мати, не сестра – / богине віри і добра богине... / Блискуча маска*

віри і добра! (М. Вінграновський). У цьому разі друга частина речення містить ствердження, антонімічне заперечуваному, пізнання світу й криється в такому протиставленні / зіставленні.

Дехто з мовознавців висловлює думку про те, що номінативні речення організуються за допомогою іменників із конкретним значенням, бо вони безпосередньо номінують картини буття. Однак матеріали ліричних текстів спростовують цю думку, номінативні речення в них можуть мати у своєму складі позначення абстрактних понять, передаючи дії без уживання дієслова, а завдяки нанизуванню відповідних синтаксичних одиниць переважно як частин складних речень: ***І сонце, і гудки, і запахи ялини, / і шелести беріз, і птичі голоси, / і паротягу крик, що у простори лине, і неба синій зір у сяєві краси*** (В. Сосюра). У такий спосіб передається рух життя, його динаміка. Мовознавці слушно зауважують, що номінативи з процесуальною семантикою виконують функцію монтажу динамічних сцен (Скоробогатова, 2012). Ми б додали, що таку функцію виконують і номінативні речення, до складу яких увіходять іменники з непроцесуальною семантикою, але значення яких містять сему, пов'язану з рухом: ***Машини, шини, стрес, експрес, / кермо, гальмо, впритул, з-за рогу!*** І наступна строфа: ***Таксі, автобуси, авто, / і мотоцикли, і кибитки***. І далі: ***Маршрути горя і безчесть*** (Л. Костенко).

Мовознавці відзначають той факт, що номінативні речення (як формально прості речення) часто утворюють один ряд із двоскладними еквівалентами простих речень у складі складносурядного чи безсполучникового речення, таким чином компенсуючи недостатність процесуальності: ***Ластівки тікають із Європи. / Що поробиш? Скрегіт, регіт, рев. / Чад, бензин, вібрації, галопи, – / птиці мертві падають з дерев*** (Л. Костенко). Найбільш цілісна картина буття в її динаміці й сприйнятті людиною створюється асиметричною синтаксичною організацією твору: перериванням низки номінативних речень дієслівними (односкладними чи двоскладними): ***Весняний день. Вологий вітер. Хмари. / Гримлять струмки. Ламаються льоди. / Граки в садах влаштовують базари. В полях – озера талої води. / То дощ. То сніг. То пролісків іскринки. / То перший грім. То пломінка блакить... / Усе мінливе, наче настрої жінки: / Не добереш, чого чекать за мить*** (М. Луків).

Найбільш виразною в поетичних текстах виявляється третя мовна риса, яка відображає емоційно-вольові імпульси мовця – бажання /

небажання, щоб щось відбувалося, позитивна / негативна оцінка об'єкта думки, ситуації тощо, що образно передається синтаксичними структурами ліричних творів. Ця авторська інтенція втілюється різноманітними мовними засобами, що передають суб'єктивну модальність, з-посеред них вирізняються інфінітивні й номінативні речення чи їхні еквіваленти у складному реченні.

Більшість мовознавців дотримується думки, що в інфінітивних реченнях модальність визначається формою інфінітива й інтонацією, яка на письмі передається крапкою, трьома крапками, знаком оклику, знаком питання, нюанси модальності досягаються за допомогою часток. У поетичному мовленні інфінітивні речення зрідка вживаються поодинокі, зазвичай, вони, як і номінативні, становлять ряди, що сприяє посиленню модальності, іноді її градації, створюючи значний художній ефект. Відзначаємо особливу поширеність у поетичному мовленні інфінітивних речень, які виражають модальність бажання. Наведемо як приклад поезію Ліни Костенко «Напитись голосу твого», всуціль побудовану з інфінітивних конструкцій і як окремих речень, і як еквівалентів складного: **Напитись** голосу твого / того закоханого струму, / тієї радості і суму, / чаклунства дивного твого. / **Завмерти, слухати, не дихать**, / зненацька думку **перервать**. / Тієї паузи безвихідь / красивим жартом **рятувать**. / Слова **натягувать**, як луки, / щоб вчасно **збити** на льоту / нерозшифрованої муки / невідворотну німоту. / **Триматись** вільно й незалежно, / **перемовчати**: хто кого. / І так беззахисно й безмежно / **чекати** голосу твого! (Л. Костенко). Увесь текст пронизаний семантикою модальності «хотіти», «бажати», що спрямовано на об'єкт, який криється за присвійним займенником *твій* (співвідносний з *ти* співрозмовника). Синтаксична структура тексту передає напруженість психоемоційного стану ліричного героя, що впливає на емпатію адресата / читача. Подібний ефект спостерігаємо в поезії М. Вінграновського, де ліричний об'єкт почуттів теж окреслено прономінативами *ви*, *ваші*, а всі почуття-наміри-бажання ліричного героя одягнуті у форму інфінітива недоконаного виду, що маніфестує незавершеність дії як постійно бажаного процесу: **Сміялись** вам, **мовчати** вами, / **Вашим ім'ям сповнять** гортань / **І тихотихими губами** / **Проміння пальчиків гортать**... (М. Вінграновський). Увираження досягається й порушенням правил керування дієслова залежними іменниками. Слід зазначити, що в цьому

тексті інфінітив *любити* вжито сім разів на 20 рядків, що акцентує основну думку поезії.

Трапляються випадки поєднання в одному ряду інфінітивних речень із семантикою бажання, але оформлених за допомогою модальної частки умовного способу *б* та без неї: *Жайворонком стати б! Знятись над ланами / І розкидять пісню срібними дзвінками! / Душу напоїти волею, красою / І розсипать повну срібною росою / <...> Жайворонком стати б! Землю привітати, / В кожній рідній хаті пісню проспівати, / В кожну хату кинуть золоту пшеницю: / «Роди, Боже, жито і всяку пащеницю!»* (О. Олесь). Експресія цього тексту досягається окличною інтонацією та інфінітивами доконаного виду, що семантично відтворюють інтенцію автора – спрямованість на результат прагнень, упевненість у їхньому здійсненні.

Модальність бажання, наміру, що виражається інфінітивними реченнями, може поєднуватися з рядами екзистенційних номінативних речень, які, розірвані паузами (крапками на письмі), ніби готують підстави для висловленого бажання, зумовлюють намір ліричного героя: *Пливе перон за сизими шибками. / Туман... Шлагбаум... Тиша... Переїзд... / Дерева, як закидані шапками, / стоять у гронах ще порожніх гнізд. / Пройти уранці вулицями тиші. / Знайти готелик. Скинути пальто / [...] І тільки шум далекого прибою – / дерева, люди, вулиці, мости... / Валізу віршів привезти з собою / з цього притулку тиші й самоти* (Л. Костенко). Зрідка трапляються художньо промовисті ліричні тексти, де для зображення буттєвого локусу вдало поєднуються двоскладні бездієслівні, інфінітивні та безособові в складі безсполучникового та номінативні речення. Відсутність діяча, узагальнена семантика ірреальної гіпотетичної дії, закладена в еквіваленти інфінітивного й безособового речень, низка назв предметів довкілля відображають процес внутрішнього мовлення автора, потік його свідомості, скерований на читача: *Місто мале. На дзвіницю залізти, – / Видко жита й хутори сусідні. / Виконком, аптека й канцеляристи... / Всі знайомі, всі рідні* (Є. Плужник).

Крім того, інфінітивні речення в поетичному мовленні можуть виражати модальність безперервної дії без певної мети, чому сприяє недоконаний вид дієслів із семантикою руху: *І йти, і йти, не знаючи, куди* (Т. Мельничук) або ж: *Втікати мовби тінь, тікати наосліп* (Ю. Андрухович), в останньому прикладі йдеться про втечу від реальності.

Емоційна сфера мовця тісно пов'язана з модальністю оцінки, яка в поетичних текстах знаходить вираження за допомогою номінативних речень, поширених означеннями: *Білі сніги. Морозна тиша. Тепла хата* (В. Стус), *Тиха молитва. Світлі зорі. Безмежне небо* (Т. Мельничук), *Тихі води. Ясні зорі. Світла ніч* (Л. Костенко). Додаткове естетичне враження створюється окличною інтонацією: *Світ який – мереживо казкове! / Світ який – ні краю ні кінця! / Зорі й трави, мрево світанкове, / Магія коханого лиця* (В. Симоненко). Емоційний стан ліричного героя може бути негативний – сум, жаль, що часто передається номінативними реченнями подібної семантики, нанизаними в один ряд сполучником *і* (полісиндетон) та обмежувально-видільними частками і вказівними займенниками, функціонально наближеними до партикул: *І тільки степ, і тільки спека, спека, / і озерявин проблиски скупі. / І той у небі зморений лелека, / І те гніздо лелече на стовні* (Л. Костенко).

Четвертий процес, що образно передається синтаксичною структурою ліричного твору – адресоване мовлення (діалог з собою, іншою особою, світом), незначною мірою представлений номінативними й інфінітивними реченнями. Передусім це висловлення бажання чи наміру як відголосок внутрішнього діалогу мовця з самим собою, про що вже йшлося. Це також може бути зверненням до уявного співбесідника (конкретної особи чи узагальненої назви осіб) зі своїм баченням бажаного розвитку подій, можна сказати, зі своїм планом дій. Звісно, що такі дії номінуються узагальнено, чому сприяють форми інфінітива. Яскравим прикладом скупчення таких інфінітивних рядів є текст поезії В. Стуса «Звіром вити, горілку пити...»: *Звіром вити, горілку пити – і не чаркою, поставцем, / і добі підставляти спите вірнопідданого лице. / І не рюмсати на поріддя, коли твій гайдамацький рід / ріжуть ливами на обіддя кілька сот божевільних літ. / І не бештати, пане-брате, а триматися на землі! / Нею б до печінок пропахнути, в ґрунт вгрузаючи по коліна. / А щоб звикнути – остудити, закропити у крик, у кров, / заперіщити вишневим віттям віком викрадену любов. / І з ордою під дикі галаси прорешечуватись гробами, / раз жене нас ненатля казу по роках, по віках, по горбах!* (В. Стус). У цьому тексті звертає на себе увагу багатство модальних відтінків, передаваних інфінітивом – це й констатація дій, й імперативність у всіх її нюансах: і застереження, й побажання, і заклик.

Висновки

Л. С. Виготський стверджує, що поетичне мовлення займає проміжне місце між непоетичним письмовим мовленням і внутрішнім мовленням, для якого предикативність є основною синтаксичною формою існування. Єдність і тіснота віршового ряду як визначальні риси поетичних текстів сприяють згущенню думки шляхом концентрації предикатної семантики, вираженої номінативними та інфінітивними реченнями. Вони беруть активну участь у моделюванні внутрішнього потоку свідомості, образно відображеного в тексті.

По-перше, для передачі чуттєвого сприйняття, споглядання продуктивно використовуються номінативні речення, зокрема з дейктичними маркерами – вказівними займенниками, частками. Такі ряди номінативних речень виражають позицію спостерігача, мовця, ліричного героя.

По-друге, процес мислення, пізнання явищ світу виявляється в предикації як психологічному акті. Що супроводжується наданням предметам думки різноманітних ознак стверджувального і заперечувального планів, пов'язаних як з назвами конкретних, так і абстрактних понять, зокрема назвами дії. Недостатність процесуальності компенсується перериванням низки номінативних речень дієслівними, що створює певну асиметрію синтаксичної структури тексту.

Третя риса, що відображає емоційно-вольові імпульси мовця, виявляється в ліричних текстах найбільш послідовно. З-посеред різноманітних мовних засобів, що її забезпечують, вагоме місце займають передусім інфінітивні речення, а також номінативні. Вони можуть утворювати ряди, а можуть функціонувати як основна одиниця цілого тексту, акцентуючи модальність бажання, виражаючи напружений психоемоційний стан ліричного героя. Значну роль у посиленні емотивності таких речень відіграє категорія виду дієслів. Спостерігається іноді вживання номінативних речень в одному комплексі з рядами інфінітивних, внаслідок чого вони утворюють спільний модальний план, номінуючи причину волевиявлення. Модальність оцінки передається передусім поширеними номінативними реченнями з відповідною інтонацією, а також зрідка інфінітивними реченнями.

Четвертий процес – адресоване мовлення насамперед виявляється в діалозі з собою, рідше зі світом та іншою особою. Ця мовна риса ліричних текстів не так продуктивно представлена інфінітивними

реченнями, а ще менше – номінативними. Інфінітив у таких випадках виражає імперативність як застереження (з часткою не), побажання і заклик до дії.

Отже, розуміння когнітивно-психологічних засад поетичного мовлення сприяє більш глибокому проникненню в семантику ліричних текстів, в лабораторію творення автором художніх образів і смислів.

Перспективу дослідження вбачаємо в подальшому вивченні рушійних сил творення поетичного мовлення, у пошукові специфічних мовних рис індивідуального стилю українських поетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Арполенко**, Г. П., Забеліна, В. П. (1982). *Структурно-семантична будова речення в сучасній українській мові*. Київ: Наукова думка, 1982.
2. **Брицын**, В. М. (1990). *Синтаксис и семантика инфинитива в современном русском языке*. Киев: Наукова думка.
3. **Выготский**, Л. С. (1934). *Мышление и речь: психологические исследования*. Москва; Ленинград: Гос. уч.-пед. изд-во.
4. **Єрмоленко**, С. Я. (1975). Бездієслівні речення в системі простих речень. У *Синтаксис словосполучення і простого речення* (с. 131–170). Київ: Наукова думка.
5. **Загнітко**, А. П. (2011). *Теоретична грамати́ка сучасної української мови: Морфологія. Синтаксис*. Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО».
6. **Коваль**, Л. М. (2015). *Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові*. Вінниця: ТОВ «Ніпан-ЛТД».
7. **Ковтунова**, И. И. (1986). Поэтическая речь как форма коммуникации. *Вопросы языкознания*, 1, 3–13.
8. **Коржак**, З. З. (2007). Вираження експресивності номінативних речень (на матеріалі сучасних українських художніх текстів) (Автореф. дис.... канд. філол. наук). Івано-Франківськ: ПНУ імені Василя Стефаника.
9. **Коржак**, З. З. Предикативність у номінативному реченні сучасної української мови. Узято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2016_5%281%29__40
10. **Межов**, О. Г. (2013). Специфіка семантико-синтаксичної організації безособових та інфінітивних односкладних конструкцій. *Філологічні студії*, 9, 284–291.
11. **Олексенко**, О. А. (2022). Художня функція номінативних речень в українському поетичному мовленні. *Лінгвістичні дослідження*, 56, 283–294.
12. **Приходько**, І. В. (2018). Поетичний текст як особлива форма комунікації (на матеріалі англійськомовної канадської поезії XVIII – XXI ст.). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*, 29(68), 1, 48–52.
13. **Слинько**, І. І., Гуйванюк, Н. В., Кобилянська, М. Ф. (1994). *Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання*. Київ: Вища школа.
14. **Скоробогатова**, Е. А. (2012). *Грамматические значения и поэтические смыслы: поэтический потенциал русской грамматики (морфологические категории и лексико-грамматические разряды имени)*. Харьков: НТМТ.
15. **Шевельов**, Ю. (2012). *До питання про генезу й природу називних речень*. Харків: Харківське історико-філологічне товариство.
16. **Шкіцька**, І. *Безособово-інфінітивні речення в синтаксичних дослідженнях: проблемні питання*. Узято з http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/9761/1/shkitska_stattja%202006%20chernivci.pdf
17. **Шульжук**, К. Ф. (2004). *Синтаксис української мови*. Київ: Наукова думка.

REFERENCES

1. **Arpolenko**, H. P., Zabelina, V. P. (1982). *Strukturno-semantyczna budova rechennia v suchasni ukrainskii movi* [Structural and Semantic Structure of a Sentence in the Modern Ukrainian Language]. Kyiv: Naukova dumka, 1982 [in Ukrainian].
2. **Bricyn**, V. M. (1990). *Sintaksis i semantika infinitiva v sovremenom russkomazykye* [Syntax and semantics of the infinitive in the modern Russian language]. Kiev: Naukova dumka [in Russian].
3. **Vygotskij**, L. S. (1934). *Myshlenie i rech': psixologicheskie issledovaniya* [Thinking and speech: psychological research]. Moskva; Leningrad: Gos. uch.-ped. izd-vo [in Russian].
4. **Yermolenko**, S. Ya. (1975). Bezdiieslivni rechennia v systemi prostykh rechen [Verbless sentences in the system of simple sentences]. In *Syntaksys slovospoluchennia i prostoho rechennia* [Syntax of a phrase and a simple sentence] (pp. 131–170). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
5. **Zahnitko**, A. P. (2011). *Teoretychna hramatyka suchasnoi ukrainskoi movy: Morfolohiia. Syntaksys* [Theoretical grammar of the modern Ukrainian language: Morphology. Syntax]. Donetsk: TOV «VKF «BAO» [in Ukrainian].
6. **Koval**, L. M. (2015). *Semantyko-syntaksychna osnova holovnoho komponenta odnoskladnykh rechen v ukrainskii movi* [The semantic and syntactic basis of the main component of one-part sentences in Ukrainian]. Vinnytsia: TOV «Nipan-LTD» [in Ukrainian].
7. **Kovtunova**, I. I. (1986). Poe'ticheskaia rech' kak forma kommunikatsii [Poetic speech as a form of communication]. *Voprosy yazykoznavniya – Questions of linguistics*, 1, 3–13 [in Russian].
8. **Korzhak**, Z. Z. (2007). Vyrzhennia ekspresyvnosti nominativnykh rechen (na materialy suchasnykh ukrainskykh khudozhnikh tekstiv) [Expressiveness of nominal clauses (on the basis of modern Ukrainian literary texts)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ivano-Frankivsk: PNU imeni Vasylia Stefanyka [in Ukrainian].
9. **Korzhak**, Z. Z. *Predykativnist u nominativnomu rechenni suchasnoi ukrainskoi movy* [Predicativity in the Nominal Sentence of the Modern Ukrainian Language]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2016_5%281%29__40 [in Ukrainian].
10. **Mezhov**, O. H. (2013). Spetsyfika semantyko-syntaksychnoi orhanizatsii bezosobovykh ta infinityvnykh odnoskladnykh konstruksii [Specificity of semantic and syntactic organisation of impersonal and infinitive monosyllabic constructions]. *Filolohichni studii – Philological studies*, 9, 284–291 [in Ukrainian].
11. **Oleksenko**, O. A. (2022). Khudozhnia funktsiia nominativnykh rechen v ukrainskomu poetychnomu movlenni [The Artistic Function of Nominative Sentences in Ukrainian Poetic Speech]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 56, 283–294 [in Ukrainian].
12. **Prykhodko**, I. V. (2018). Poetychnyi tekst yak osoblyva forma komunikatsii (na materialy anhliiskomovnoi kanadskoi poezii XVIII – XXI st.) [The Poetic Text as a Special Form of Communication (on the Material of English-Language Canadian Poetry of the XVIII – XXI Centuries)]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho – Scientific Notes of Vernadsky Kyiv Polytechnic National University*, 29(68), 1, 48–52 [in Ukrainian].
13. **Slyenko**, I. I., Huivaniuk, N. V., Kobylanska, M. F. (1994). *Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy: Problemni pytannia* [The syntax of the modern Ukrainian language: Problematic issues]. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].
14. **Skorobogatova**, E. A. (2012). *Grammaticheskie znacheniya i poe'ticheskie smysly: poe'ticheskij potencial russkoj grammatiki (morfologicheskie kategorii i leksiko-grammaticheskie razryady imeni)* [Grammatical meanings and poetic meanings: poetic potential of Russian grammar (morphological categories and lexico-grammatical classes of a name)]. Xar'kov: NTMT [in Russian].
15. **Shevelov**, Yu. (2012). *Do pytannia pro henezu y pryrodu nazyvnykh rechen* [On the Genesis and Nature of Nominal Clauses]. Kharkiv: Kharkivske istoriko-filolohichne tovarystvo [in Ukrainian].

16. **Shkitska, I.** *Bezosoobovo-infinityvni rechennia v syntaksychnykh doslidzhenniakh: problemni pytannia [Impersonal Infinitive Sentences in Syntactic Studies: Problematic Issues]*. Retrieved from <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/9761/1/shkitskastattja%202006%20chernivci.pdf> [in Ukrainian] 17. **Shulzhuk, K. F.** (2004). *Syntaksys ukrainskoi movy [Syntax of the Ukrainian language]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Олексенко Олена Андріївна – кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри української мови імені професора Л. А. Лисиченко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; вул. Валентинівська, 2, Харків, 61168, Україна.

E-mail: oleksenkoolena@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-6541-8040>

Olena Oleksenko – Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Full Professor, Professor at the Professor L. Lysychenko Ukrainian Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 2 Valentynivska Str., Kharkiv, 61168, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10 вересня 2024 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Олексенко О. А. Природа й функції номінативних та інфінітивних речень у поетичному мовленні. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2024. Вип. 61. С. 246–259. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2024.61.20>

APA: Олексенко, О. А. (2024). Природа й функції номінативних та інфінітивних речень у поетичному мовленні. *Лінгвістичні дослідження*, 61, 246–259. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2024.61.20>